

## ХУДОЖНЯ СВОЄРІДНІСТЬ ІСТОРИЧНОЇ ПОВІСТІ Л.СТАРИЦЬКОЇ-ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ „ДІАМАНТОВИЙ ПЕРСТЕНЬ”

**Анотація.** Статтю присвячено дослідженню історичної прози. У ній розглянуто питання художньої своєрідності історичної повісті Л.Старицької-Черняхівської „Діамантовий перстень” у контексті особливостей літературного процесу 20 – 30-х років ХХ століття.

**Ключові слова:** історична повість, жанр, моделювання, образ.

**Аннотация.** Статья посвящена изучению исторической прозы. В ней рассмотрен вопрос художественного своеобразия исторической повести Л.Старицкой-Черняховской „Брильянтовый перстень” в контексте особенностей литературного процесса 20 – 30-х годов ХХ века.

**Ключевые слова:** историческая повесть, жанр, моделирование, образ.

**Summary.** The article is devoted to the analyses of the historical prose. It deals with the problem of artistic originality historical narrative of L.Starytska-Cherniakhivska “Diamond finger-ring” in the context of peculiarities of the literary process of 20 – 30-s of the XX century.

**Key words:** historical narrative, genre, modeling, image.

Одним із нагальних завдань сучасного українського літературознавства є вивчення багатогранної художньої спадщини перших десятиліть ХХ століття. Сьогодні дослідники звертаються не лише до інтерпретації творчості знаних письменників, а й до доробку менш відомих авторів, який також відображає провідні тенденції розвитку національного письменства тієї доби. Адже моделювання цілісної картини тогочасного літературного процесу неможливо уявити без ретельного вивчення всієї сукупності творів зазначеного періоду.

До письменників, творча активність яких припадає на першу третину минулого століття, належить і Людмила Старицька-Черняхівська, чий творчий доробок і дотепер залишається маловивченим. Хоча, як зазначає Л.Процюк, „п’єси цієї авторки завдяки їхнім ідейно-художнім особливостям, національній проблематиці та оригінальному потрактуванню конфліктів і специфікою добору персонажів та розкриттю їх характерів належать до беззаперечних здобутків української драматургії початку ХХ ст.” [3, с.1].

Л.Старицька-Черняхівська не мала адекватної критичної рецепції своєї творчості, бо через заангажовані оцінки радянських літературознавців її літературну спадщину на досить тривалий час було винесено за межі наукового аналізу й вилучено з історії української літератури.

Сучасні науковці розглядають доробок письменниці вже без ідеологічної зашореності. Зокрема належну оцінку її п’єси отримали в працях Т.Гундорової й Н.Шумило. Цікавими є дослідження Л.Барабана, О.Олійник, Л.Процюк, В.Швеця, І.Чернової, що також зосереджують свою увагу на специфіці драматичних творів. Окремо слід відзначити внесок у вивчення творчої спадщини Л.Старицької-Черняхівської письменника і літературознавця Ю.Хорунжого, чиїми зусиллями перевидано частину її літературного доробку.

Однак зауважимо, що, незважаючи на певну активізацію процесу дослідження, зацікавленість

літературознавців розподілена між різножанровими творами авторки нерівномірно. Літературознавці надають перевагу інтерпретації драматургії письменниці (оскільки вона складає основну частину від написаного), тоді як її єдина історична повість „Діамантовий перстень” залишається поза межами їх наукових пошуків. Саме тому питання художньої своєрідності цього твору і стало темою нашої статті.

Повість Л.Старицької-Черняхівської належить до історико-пригодницької прози, яка й на сьогодні користується популярністю, взяти хоча б книги В.Малика, Т.Микитина та ін.

Серед авторів зазначеного періоду цьому жанровому різновиду надавали перевагу Г.Бабенко, С.Божко, В.Будзиновський, Н.Королева, І.Крип’якевич, С.Ордівський, В.Таль, М.Ценевич, А.Чайковський та ін. У їх творах відчутне домінування вигадки, власне історія – це своєрідний фон, на якому відбуваються події, зазвичай, або досліджені поверхово, або не задокументовані. У центрі цих повістей вигадані герої, а наявність реальних історичних осіб лише допомагає пов’язати описувані події з конкретним періодом минулого. Значна увага приділена опису побуту, зброї, військової тактики, архітектурних споруд, окремих достеменних реалій з життя того часу, що створює в читача своєрідну ілюзію достовірності.

Повість Л.Старицької-Черняхівської цілком вписується в контекст романтичного сюжетобудування. У центрі твору історія кохання вигаданих героїв: юної графині Броніслави і князя Стефана Борецького, чії стосунки зазнають великих випробувань. Окрім того, книгу просто насичено пригодницько-авантюрними атрибутами: аристократичні замки, таємничі підвали, романтичні дуелі, глибокі підземелля, зрада й підлість, обов’язковий щасливий кінець. Однак традиційна розбудова сюжету навколо любовної інтриги не завадила письменниці історично достовірно відобразити досить складні політичні події та їх головного учасника – офіцера російського війська, українця за походженням.

„Діамантовий перстень” Л.Старицької-Черняхівської написано 1929 року, коли в радянській історичній повісті уже усталилася певна матриця жанру. Історія у творах того часу ще не стала процесом. Радше її показано „як конфлікт двох сил: душителей свободи і борців за неї” [2, с.76]. Тому часто об’єктом зображення виступав момент певного соціального зриву, найчастіше повстання.

Письменниця, яку з огляду на її політичні погляди важко назвати радянською, змушена діяти в далеко не ідеальних умовах того часу. З одного боку, вона нібито намагається формально наслідувати канон і вписати свій твір у контекст літературного процесу доби, з іншого – наповнює його відкрито національним, не характерним для авторів зі Східної України, змістом. Це призводить до своєрідного „виламування” повісті зі ще не чітко встановленої радянської традиції на тематичному, образному, ідеологічному рівнях.

Тематично українські радянські історичні повісті першої третини ХХ століття були обмежені моделюванням подій Хмельниччини та Гайдамаччини (ширше – боротьби з поляками та татарами). Авторка розширює офіційну тематику і звертається до творчої інтерпретації польського повстання 1830-1831 років. Цікаво, що за художнє осмислення цього трагічного епізоду з історії польсько-російських взаємин більше ніхто з українських белетристів початку ХХ століття не брався, бо заважали власне ідеологічні настанови. Польща однозначно була ворогом як для Радянської, так і для Західної України.

Відносна близькість у часі від модельованої події дозволяє письменниці суттєво посилити роль автора; на нашу думку, можна вести мову про надання йому функції наратора. Розповідь про незвичайну історію діамантового персня, окрім початкового та останнього абзаців, ведеться від першої особи (явище для тогочасної історичної повісті досить рідкісне: подібний варіант зустрічається лише у творі І.Крип’якевича „Під прапори Хмельницького”), тобто перед нами „оповідання в оповіданні”. Передана від імені безпосереднього учасника оповідь набуває форми спогадів, адже перед нами людина похилого віку, а описувані події відбувалися в її молоді роки. Ретроспективний погляд на минуле, радше характерний для тогочасного історичного роману, ніж для повісті, надає можливість не лише відтворити окремі епізоди чи деталі, але й ретельно осмислити їх.

Двадцятисемирічний ротмістр російської армії, захоплений героїзмом і патріотизмом графині Броніслави, здійснює державний злочин і допомагає бунтівникам-полякам. Звичайно, його дії є спонтанними і продуковані не холодним розумом і переконаннями, а юнацьким максималізмом, щирим зачаруванням: „Це був якийсь захват, гарячий і високий, що охоплює нас перед величним твором мистецтва” [4, с.94]. А от розставити правильно акценти, осягнути сутність подій, ненав’язливо

підкреслити певні моральні цінності, надавши їм дидактичного характеру, оповідачеві дозволяє набутий життєвий досвід: „Та чому ж я, українець, взявся допомагати їм, ризикуючи власним життям? Хіба між нами і ляхами не було в минулому рахунків? Тому що героїзм сам собою захоплює людину незалежно від того, чого і за що виявля вона його. Вони ішли боротись за волю, – я мусів допомогти їм” [4, с.94].

Специфічною рисою української радянської історичної повісті того часу була ідеологічна тенденційність. Серед представників інших націй обирався класово близький головному герою персонаж, за допомогою якого втілювалася ідея інтернаціональної єдності. Вона реалізувалася через спільність соціального становища, або ж власне людської долі. Авторі акцентують увагу на тотожності долі бідняка будь-якої національності, уникаючи розкриття проблеми національної свідомості й національної самовизначеності та підмінюючи їх проблемою спільності класових інтересів. У ролі потенційного чи дійсного противника виступають не пересічні представники ворожої нації, а лише її панівні класи. Тоді як близькість життя бідних верств населення постійно підкреслюється.

Л.Старицька-Черняхівська свідомо не сприймає такий спрощено-вульгаризований ідеологічний підхід. Її герої – ротмістр лейб-гвардії кирасирського полку і польський граф – успішні й самодостатні люди і не належать до найбільш вразливих верств населення. Незважаючи на це, їхні долі близькі, як долі представників різних народів, що однаково втратили власну волю, поляків та українців. Усвідомлення власної національної ідентичності, осмислення процесів, що відбуваються, неминуче призводять до висновку про спільність інтересів і спільного ворога – Російську імперію. Національний гніт зближує не менше, а можливо навіть більше, ніж класовий. Недарма ж під час застілля гонорові поляки віншують до головного героя: „Нех жие незалежна Польша!.. І вільна Україна!” Щасливу долю власного народу авторка бачить не в конфронтації з сусідами, а в єдності в боротьбі з поневолювачами. Її думки явно не суголосні часу, але невідворотній поступ історії доводить сьогодні їх правильність.

Своєрідно змодельовано письменницею і образ головного героя. Відповідно до жанрової матриці історичної повісті 20 – 30-х років, він – цілісна, свідомо особистість. Зовсім інакше виглядає центральний персонаж у творі Л.Старицької-Черняхівської. На думку М.Жулинського, авторка психологічно чітко проводить лінію його „морального роздвоєння” [1, с.12]. Офіцер російської армії, але українець за походженням, у душі якого не згасли жарини свободоловства, змушений постійно розриватися між присягою і власним сумлінням. Це призводить до рефлексивного осмислення героєм власних дій, що також не цілком відповідає тогочасним історико-пригодницьким творам.

Отже, повість „Діамантовий перстень” Л.Старицької-Черняхівської значно розширила тематичні горизонти, що були опановані тогочасною українською історичною белетристикою. Художня ж своєрідність твору ґрунтується на авторському розумінні особливостей жанру й вимагає більш глибокого дослідження.

### Література

1. Жулинський М. Трагічна постать українського національного відродження / Микола Григорович Жулинський // Старицька-Черняхівська Л.М. Діамантовий перстень. – К.: Веселка, 1993. – С. 5-13.
2. Макаровская Г. Типы исторического повествования / Г.В. Макаровская. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1972. – 236 с.
3. Процюк Л. Драматургія Людмили Старицької-Черняхівської: конфлікти і характери [Текст] : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01 / Процюк Любов Богданівна; Прикарпатський національний ун-т ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2009. – 18 с.
4. Старицька-Черняхівська Л. Діамантовий перстень / Людмила Михайлівна Старицька-Черняхівська. – К.: Веселка, 1993. – 204 с.

**Стаття надійшла до редакції 14.04.2011**